

MA'MURIY-HUDUDİY TUZILISHLAR GEOGRAFIYASI XUSUSIDA BA'ZI MULOHAZALAR

Qurbonov Sh.B.

*O'zMU Geografiya va geoaxborot tizimlari
fakulteti iqtisodiy va ijtimoiy geografiya
kafedrası dotsenti*

Pirnazarov J.B.

*Chirchiq Davlat pedagogika universiteti
1-bosqich tayanch doktoranti*

Hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni barqarorlashtirish ko'p jihatdan ma'muriy-hududiy birliklarning to'g'ri hududiy tashkil etish va boshqarishga bog'liq.

Ta'kidlash joizki, iqtisodiy va ijtimoiy geografiya fanining yirik siyosiy geografiya tarmog'ida ma'muriy-hududiy tuzilishlar geografiyasi ham alohida o'rin egallagan bo'lib, u ma'muriy-hududiy birliklarning shakllanishi va rivojlanishi, son jihatidan o'zgarishi bilan bog'liq geografik jarayonlarni o'rganadi. Shuningdek, ma'muriy-hududiy tuzilishlar geografiyasining vazifalari sifatida respublikamiz miqyosida quyidagilarni ajratish mumkin. Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya fani doirasida O'zbekiston ma'muriy-hududiy bo'linishning kompleks hududiy va davriy tahlilini amalga oshirish; ma'muriy-hududiy bo'linish tizimlari: funksiyalari, shakllari va o'zgarish jarayonlarini o'rganish; O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy bo'linishining huquqiy asoslarini o'rganish; ma'muriy-hududiy bo'linishning yuqori bo'g'inidagi islohotlarni tadqiq etish; respublika ma'muriy-hududiy bo'linish tizimida shahar va qishloq tumanlari to'ridagi o'zgarishlarni tahlil qilish; O'zbekiston shaharlari va shaharchalari tarkibidagi ma'muriy-hududiy o'zgarishlarni tahlil qilish; respublika viloyatlari, Qoraqalpog'iston respublikasi va Toshkent shahri ma'muriy-hududiy bo'linishi tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Ma'muriy-hududiy tuzilishlar geografiyasining nazariy va uslubiy asoslari respublikamiz va xorijiy mamlakatlarda geograflar, tarixchilar, huquqshunoslar, siyosatshunoslar mutaxassislar tomonidan o'rganilgan. Jumladan, ma'muriy-hududiy bo'linishning nazariy masalalari bilan xorijiy olimlar R.F. Turovskiy, N.S. Mironenko, L.V. Smirnyagin, V.A. Anuchin, A. Norton, X. Massama, A.A. Tranina, E.B. Alaeva, B.S. Xoreva, S.A. Tarxova, O.V. Shulgina, A.G. Manakova, I.I. Sigova, Yu.S. Nikulnikova, V.P. Mosunova, O.B. Glaser tadqiqotlar olib borishgan. Fransiyaning ma'muriy hududiy bo'linishi bo'yicha L. Miro, J. Bankal, F. Braudel, J.F. Dumont, M.V. Ozouf-Marigne, N. Verde, J.

Domenak, G. Brabant, R. Gersog, E. Kerrush, A.E. Sookie, Germaniyada mazkur mavzu bo‘yicha X. Vagner, V. Titze, A.B. Gunliks, X. Vollman, J. Dietlyain, I.M. Busigina, O.V. Vitkovskiy, I.V. Leksina, V.N. Streletskiy, V. Ernst, X. Lamping kabi olimlar tomonidan o‘rganilgan.

Mamlakatimizda mazkur mavzu bo‘yicha asosan, xuquqshunoslar va tarixchilar ilmiy izlanishlar olib borishgan. Iqtisodiy va ijtimoiy geografik jihatdan aynan ma‘muriy-hududiy tuzilishlar bo‘yicha alohida dissertatsiya bajarilmagan. Bu borada faqat g.f.d., prof. Sh.Z. Jumaxanovning “Markaziy Osiyo anklav-eksklav hududlarini iqtisodiy geografik va siyosiy geografik tadqiq etishning metodologik asoslari” mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi hamda Sh.B. Qurbonovning “O‘zbekiston qishloq tumanlari rivojlanishining iqtisodiy geografik jihatlari” mavzusidagi dissertatsiyasida alohida ma‘muriy-hududiy bo‘linishga bag‘ishlangan bob mavjud, xolos.

O‘zbekiston Respublikasi ma‘muriy-hududiy tuzilishi ham zamon va makon nuqtai nazaridan o‘zgarib borgan va o‘sha davrning siyosiy - ijtimoiy tuzimi, qo‘yilgan vazifalar, ishlab chiqarishni hududiy tashkil etilishi, boshqaruv tizimini takomillashtirish kabi omillar bilan bog‘liq bo‘lgan.

O‘zbekistonning ma‘muriy-hududiy tuzilishi mustaqillik yillarida sifat jihatidan yangi - bozor munosabatlariga muvofiq keladigan bosqichga qadam qo‘ydi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi “Ma‘muriy-hududiy va davlat tuzilishi” deb nomlangan to‘rtinchi bo‘lim “O‘zbekiston Respublikasining ma‘muriy-hududiy tuzilishi”- XVI bobi 83-moddasida O‘zbekiston Respublikasi viloyatlar, tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar, ovullar, shuningdek Qoraqalpog‘iston Respublikasidan iboratligi ko‘rsatib o‘tilgan. Shuningdek, 84-moddasida Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahrining chegaralarini o‘zgartirish, viloyatlar, shaharlar, tumanlar tashkil qilish va ularni tugatish O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining roziligi bilan amalga oshirilishi belgilangan [1].

Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasining 28.08.2020 yildagi “O‘zbekiston Respublikasining ma‘muriy-hududiy tuzilishi to‘g‘risida” gi O‘RQ-635-sonli Qonuni qabul qilingan bo‘lib, u 8 ta bob, 47 ta moddadan iborat [2]. Ushbu Qonunning maqsadi O‘zbekiston Respublikasining ma‘muriy-hududiy tuzilishi sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat ekanligi 1-moddada belgilab qo‘yilgan.

Umuman olganda, iqtisodiy va ijtimoiy geografiya fani nuqtai nazaridan ma‘muriy bo‘linishlar muhim mazmun kasb etadi. Chunki, ular doirasida statistik ma‘lumotlar to‘plash, boshqaruv tizimini takomillashtirishga qaratilgan

“GEOGRAFIYA – KELESHEKKE KÓZ-QARAS”

atamasındađı Respublikalıq kólemdegi ilimiy-teoriyalıq konferenciya

ilmiy-amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish hamda mamlakatning mintaqaviy siyosatini belgilash imkoniyatlari mavjud. Shu jihatdan olganda, ma'muriy-hududiy birliklarning ma'lum darajada, mumkin qadar barqaror, optimal bo'lgani maqsadga muvofiq. Mamlakat hududi bir xil turgan sharoitda ma'muriy birliklar sonidagi davriy o'zgarishlar (ko'payishi yoki kamayishi) ijtimoiy, siyosiy, ma'muriy islohatlar, yangi yerlarni o'zlashtirish, iqtisodiyotning hududiy tarkibi, aholi joylashuvi kabi sabablar ta'sirida yuz beradi. Binobarin, ma'muriy birliklarni har tomonlama, “ichkaridan” o'rganish iqtisodiy va ijtimoiy geografiya fanida muhim ahamiyat kasb etadi. Sababi, har qanday mamlakatning umumiy iqtisodiy, siyosiy, geografik xususiyatlari aynan ana shunday yirik masshtabli tadqiqotlar asosida aniqlanadi. Shuningdek, ma'muriy birliklarning son va tarkib jihatdan tez-tez o'zgarib turishi, har xil “*geografik o'yinlar*” ilmiy tadqiqotlarni olib borishda, xususan, statistik ma'lumotlarni to'plash, ularni tegishli hududlar doirasida tadrijiy o'zgarishini qiyosiy tahlil qilishda ham qator qiyinchiliklarni vujudga keltiradi [3].

Odatda, ma'muriy-hududiy birliklar qanchalik yiriklashtirilsa, boshqaruv tizimining markazlashuviga olib keladi. Biroq, bu borada muayyan optimallik talab etiladi, chunki ularning haddan tashqari kattalashishi ham, kichraytirilishi ham maqbul emas. Fan nuqtai nazaridan yondashganda, ma'muriy hudud kichraygan sari ularning ijtimoiy (sotsial) funksiyasi oshib boradi.

Bu ierarxik tizimning yuqori pog'onasiga ko'tarilgan sari ijtimoiy-iqtisodiy, iqtisodiy, iqtisodiy-siyosiy, siyosiy masalalar ustuvor bo'lib boradi. Binobarin, geografik tadqiqotlarda ma'muriy-hududiy birliklarning bunday xususiyatlariga e'tibor berish zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son). <https://lex.uz/docs/-6445145>.
2. “O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishi to'g'risida” gi 28.08.2020 yildagi O'RQ-635-son O'zbekiston Respublikasining Qonuni.
3. Qurbonov Sh.B. O'zbekiston qishloq joylari geografiyasi. -T., 2021. -176 b.